

השתלשלות מסירת התורה

'משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה'.¹

משה קיבל תורה מסיני 2448 לבריאת העולם

כשעלה משה רבינו למרום לקבל את התורה, נתן לו הקב"ה את התורה שבכתב ואת התורה שבעל פה, שנאמר: "ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם".

ושנו חכמים: "לחת", אלו עשרת הדברות. "תורה", זה מקרא. "המצוה", זו משנה. "אשר כתבתי", אלו נביאים וכתובים. "להורתם", זה גמרא. מלמד שכולם ניתנו למשה מסיני.

ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים, ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר"? מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה⁶ ודקדוקי סופרים⁷, ומה שהסופרים עתידיים לחדש⁸. ומאי ניהו (ומה הוא)? מקרא מגילה⁹.

ובתורת כהנים¹⁰ שנינו: מה ענין שמיטה אצל הר סיני¹¹? הלא כל המצות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני.

כתב הרמב"ם¹²: התורה שבכתב כתבה משה קודם מותו בכתב ידו, ונתן ספר לכל שבט ושבט, וספר אחד נתנו בארון ה' לעדות, כמו שנאמר בתורה¹³: "לקוח את ספר התורה הזה ושמנתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם והיה שם בך לעד". ואת "המצוה", דהיינו התורה שבע"פ¹⁴, שהיא פירוש התורה, לא כתבה, אלא ביארה היטב, וציווה בה לזקנים, ליהושע ולשאר כל ישראל, כמו שנאמר¹⁵: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות" וגו', ומפני זה נקראת תורה שבעל פה.

כיצד משה לימד תורה

שנו חכמים¹⁶: 'כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להם משה פירקו. נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה, ואיתמר לשמאל אהרן. נכנסו זקנים ושנה להם משה פירקו, נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להם משה פירקו. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד כל העם אחד. נסתלק משה ושנה להם אהרן פירקו. נסתלק אהרן שנו להם בניו פירקו. נסתלקו בניו שנו להם זקנים פירקו. נמצא ביד הכל ארבעה; פעם ממשה, ושניה מאהרן, ושלישית מבניו, ורביעית משבעים זקנים'.

ומתפורים העם ללמד זה לזה מה ששמעו מהשליח, וכותבים המקרא במגילות. ומתפורים השרים בכל בית ישראל ללמד ולשנן, עד שידעו אותו מקרא וישכילו קריאתו, ומלמדים אותם ביאור אותו המקרא שניתן מאת ה', ואותו הביאור הוא כללי עניינים. והיו כותבים המקרא וזוכרים הקבלה על פה, וכך אומרים חכמים ע"ה תורה שבכתב ותורה שבעל פה¹⁷.

1. אבות פ"א מ"א. 2. שמות כד, יב. 3. ברכות ה.. 4. מגילה יט.: 5. דברים ט, י. 6. ריבויין 'אתין' ו'גמין', מיעוטין 'אכין' ו'רקין' (רש"י שם). 7. ושנינו בספרי (דברים פ"סקא ב) בפסוק: "אלה הדברים... דבר משה... ככל אשר צוה ה' אתו אלהים" (דברים א, א-ג): וכי לא נתנבא משה אל"ה "אלה הדברים" בלבד? מניין לכל הדברות שבתורה, הקלות והחמורות, הגזירות שוות, הכללות והפרטות, הגופים והדקדוקים? תלמוד לומר: "דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלהים". ע"כ. וכן משמע מדברי הגמרא (תמורה טז), שבימי אבלו של משה נשתכחו אלף ושבע מאות קלים וחמורים וגזירות שוות ודיקדוקי סופרים. 8. ואפילו מה

שתלמיד עתיד לומר לרבו, הכל ידע משה (ויק"ר כב, א). ועיין נדה מזה. ומה שאמרו חז"ל (תנחומא חוקת סי' ח): דברים שלא נגלו למשה, נגלו לרבי עקיבא וחביריו, יישוב זאת האור החיים (ויקרא יג, לז): שמשוה ידע הכל, אלא שלא נמסר לו בשלימות מקום סמיכתם ודיוקם בתורה. 9. גמרא מגילה שם. 10. פרשת בהר, א. 11. דכתיב (ויקרא כה, א-ב): "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר... ושבתה הארץ" וגו'. 12. בהקדמתו למשנה תורה. 13. דברים לא, כו. 14. עיין הל' שחיטה פ"א ה"ד. 15. דברים יג, א. 16. עירובין נד.: 17. הרמב"ם (בהקדמתו למשנה).

שתלמיד עתיד לומר לרבו, הכל ידע משה (ויק"ר כב, א). ועיין נדה מזה. ומה שאמרו חז"ל (תנחומא חוקת סי' ח): דברים שלא נגלו למשה, נגלו לרבי עקיבא וחביריו, יישוב זאת האור החיים (ויקרא יג, לז): שמשוה ידע הכל, אלא שלא נמסר לו בשלימות מקום סמיכתם ודיוקם בתורה. 9. גמרא מגילה שם. 10. פרשת בהר, א. 11. דכתיב (ויקרא כה, א-ב): "וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר... ושבתה הארץ" וגו'. 12. בהקדמתו למשנה תורה. 13. דברים לא, כו. 14. עיין הל' שחיטה פ"א ה"ד. 15. דברים יג, א. 16. עירובין נד.: 17. הרמב"ם (בהקדמתו למשנה).

הלכה למשה מסיני

אף שכל התורה הלכה למשה מסיני¹⁸, ישנן הלכות מיוחדות¹⁹ שעליהם נאמר: "הלכה למשה מסיני"²⁰. להלכות אלו תוקף מדאורייתא²¹.

'הלכה למשה מסיני' שנזכרו ברמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה²²

א) חצי לוג שמן לקרבן תודה²³. ב) רביעית שמן שמביא נזיר ביום טהרתו²⁴. ג) אחד עשר יום שבין נדה לנדה²⁵. ד) גודל²⁶. ה) לבוד²⁷. ו) דופן עקומה²⁸. ז) שיעורים²⁹. ח) הלכות חציצה³⁰. ט) הלכות מחיצה³¹. י) מצות ערבה בחג סוכות³². יא) ניסוך המים בחג סוכות³³. יב) תפילין נכתבות על הקלף³⁴. יג) מזוזה על דוכסוסטוס³⁵. יד) ספר תורה נכתב על הגויל³⁶. טו) שיי"ן של תפילין³⁷. טז) קשר של תפילין³⁸. יז) רצועות שחורות³⁹. יח) תפילין מרובעות⁴⁰. יט) מעברתא דתפילין⁴¹. כ) תפילין נכרכות בשערין⁴². כא) תפילין נתפרות בגידן⁴³. כב) כותבים ספר תורה בדיו⁴⁴. כג) כותבים ספר תורה על עור משורטט⁴⁵. כד) קטנה פחותה מבת שלש שנים, אין ביאתה ביהא⁴⁶. כה) העושה שדהו שני מיני חטים; אם עשאן גורן אחד, נותן פאה אחת. שתי גרנות, נותן שתי פאות⁴⁷. כו) זרעוני גנה שאינם נאכלים (שנתערכו בתבואה או קטנית), מצטרפים (לאסור משום כלאים) אחד מעשרים וארבעה בנופל (היינו במה שנורע) לבית סאה⁴⁸. כז) עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה, חורשים כל בית סאה בשבילם

מגוף הכותל, וכשרה (רמב"ם סוכה פ"ה ה"ד).²⁹ כגון אכילת חלב, ודם, ונוטר, ופיגול, וטמא, ונבילה, ובהמה טמאה, וכזית מן המת שנטמא באוהל (עירובין ד. ד. ד. ורש"י שם), רמב"ם (מאכ"א פ"ב ה"א; טומ"מ פ"ב ה"ב).³⁰ עירובין שם. ואמרינן שם (עמ"ב): כי אתאי הלכתא לרובו ולמיעוטו, ולמקפיד ולשאין מקפיד. ³¹ עירובין שם. והיינו שאם עשה מחיצת קנים או שהקיף בחבלים, ואין בין קנה לחבירו או בין חבל לחבירו שלשה טפחים, הרי זו מחיצה גמורה (רמב"ם שבת פט"ז ה"ח). ³² שהיו מביאים במקדש ערבה אחרת חוץ מערבה שבלולב (סוכה מד. ורמב"ם לולב פ"א הל' כ. כב.). ³³ רמב"ם (תו"מ פ"י ה"ו). וכתב הרא"ש (בשור"ת כלל טז סי' א), דבן י"ג ויום אחד לעונשין, הלכה למשה מסיני הוא בכלל שיעורים חציצים ומחיצים. ³⁴ שבת עט; רמב"ם (תפילין פ"א הל' א, ח), ושו"ע (סי' לב סע' ז). ³⁵ רמב"ם (שם הל' ח). דוכסוסטוס לדעת הרמב"ם (שם הל' ז), הוא החלק שבמקום שיער, ממול הבשר (לאחר שחולקים את העור לשנים). והחלק שממול השיער נקרא קלף. ולדעת התוספות (שבת עט: ד"ה 'קלף'), החלק החיצון שהוא לצד השיער הוא הנקרא קלף, והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס (ועיין ב"י אורח סי' לב ד"ה 'ויכתוב על הקלף'). וכ"נ בשו"ע (שם סע' ז). ³⁶ רמב"ם (תפילין פ"א ה"ח). ³⁷ שבת כח; רמב"ם (שם פ"ג ה"א), שו"ע (אורח סי' לב סע' מב). ³⁸ עירובין צז, רמב"ם (שם). ³⁹ שבת כח; רמב"ם (תפילין פ"ג ה"ח). ⁴⁰ שבת שם, רמב"ם (שם ה"ד), שו"ע (אורח סי' לב סע' לו). ⁴¹ מנחות לה, רמב"ם (שם ה"א), שו"ע (שם סע' מד). ⁴² שבת שם, רמב"ם (שם). ⁴³ גמרא ורמב"ם שם. ⁴⁴ רמב"ם (תפילין פ"א ה"ה). ⁴⁵ שם ה"ב. ⁴⁶ נדה מה, רמב"ם (נערה בתולה פ"א ה"ח). ⁴⁷ במשנה (פאה פ"ב מ"ו): מנעשה שורע רבי שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל (שני מיני חטים) ועלו ללשכת הגזית ושאלו (האם חייב הוא ליתן פאה מכל מין). אמר נחום הלבלר: מקובל אני מרבי מיאשא, לקיבל מאבאי, שקיבל מן הזוגות, שקיבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני, בזרע אש שדהו שני מיני חטים; אם עשאן גורן אחת, נותן פאה אחת. שתי גרנות, נותן שתי פאות. וכ"פ הרמב"ם (מתנ"ע פ"ג ה"ט). ⁴⁸ כלאים פ"ב מ"ב. והיינו שאם זרעוני גינה נתערכו בתבואה או בקטנית, שיעורים לאסור משום כלאים; אחד מעשרים וארבעה ממה שזורעים מאותו המין ב'בית סאה' (עין רמב"ם כלאים פ"ב ה"ג). שיעור בית סאה במידות של ימינו הוא

נדה מה. ¹⁹ לשון הרמב"ם (בהקדמה לפה"מ"ש): כל ענין שאין לו רמז במקרא, ולא אסמכתא, ואי אפשר ללמוד באחת המדות, באלה בלבד אומרים 'הלכה למשה מסיני'. ע"כ. ²⁰ מכללי הלכה למשה מסיני; אין דנים ק"ו מהלכה למשה מסיני (שבת קלב.). הלכה למשה מסיני אינה צריכה טעם (פסחים לח.). ומצינו שנחלקו חז"ל על דין מסויים אם הוא הלכה למשה מסיני (נדה עג., מ"ק ד., חולין עב.). וכן באיזה אופן נאמרה הלכה למשה מסיני (עירובין טו.). ובגמרא (סוטה טז.): א"ר יוחנן משום רבי ישמעאל: בשלשה מקומות הלכה עוקבת (עוקרת בעפר) התורה אמרה (ויקרא יז, יג): "וכסוה בעפר" (לדם חיה ועוף), והלכה בכל דבר (המצמיח). התורה אמרה (במדבר ו, ה): "בתער" (שנזיר אסור לגלח בתער בימי נזרו), והלכה בכל דבר. התורה אמרה (דברים כד, א): "ספר" (שאשה מתגרשת בספר, היינו קלף), והלכה בכל דבר (מגוון הנייר המחוקק, ועל הדפתרא, ועל החרס, ועל העליון, ועל די העבד, ועל קרן הפרה). הלכות אלו נפסקו להלכה (שו"ע יוד"ס כח סע' כג, רמב"ם נזירות פ"ה ה"א ושו"ע אבה"ע סי' ככ סע' ב). ²¹ רמב"ם (טומ"מ פ"ב ה"י). ולהעיר מדברי הרמב"ם בהשגות לספ"ה שורש ב. יש מהם שנזכרו גם בחיבורו משנה תורה, כמצויין בהערות להלן. ²² מנחות פ"ז מ"ד; ושם פ"ט מ"ג, רמב"ם (מע"ה"ק פ"ט ה"ב). ²³ מנחות שם, רמב"ם (נזירות פ"ח ה"א). ²⁴ מנחות שם. והיינו שהדמים שרואד אשה בין ימי וסת נדה לוסת נדה, הרי זה דם זיבה (רמב"ם איסור פ"ו ה"ג). ²⁵ גוד אסיק מחיצתא' (משוך והעלה את המחיצות. פירוש: מחיצה שהיא בגובה עשרה טפחים מן הקרקע, רואים כאילו היא ממשכת ועולה עד למעלה, עיין סוכה ד.); וכן גוד אחית מחיצתא' (משוך והורד את המחיצות. פירוש: מחיצה התלויה מעל הקרקע רואים כאילו היא ממשכת ויורדת עד לקרקע, עיין שבת קא.). ודין 'פי תקה יורד וסותם' בכלל דין זה (רש"י סוכה ו.). וכן 'חבוט רמל' (השפל והשרף), בכלל דין זה (פה"מ"ש אהלות פ"ב מ"ה). ²⁷ פירוש; שני חלקים הסמוכים זה לזה שיש ביניהם רווח פחות משלשה טפחים, נחשב כאילו אין רווח או כאילו סתום הוא (עין כלאים פ"ד מ"ד; עירובין פ"א מ"ט, ורמב"ם שבת פט"ז ה"ח). ²⁸ סוכה ד. והיינו שאם נפחת הבית באמצעו וסיכך על מקום הפחת, וכן חצר המוקפת אכסדרה שסיכך עליה, וכן סוכה גדולה שהקיפה דבר שאין מסככים בו בצד הפתות מלמעלה; אם יש משפת הכתר הכשר ולכותל ארבע אמות פסולה, פחות מכאן רואים כאילו הכותל נעקם, ונחשב זה הסכך הפסול

אמר רבי אלעזר¹⁴⁹: לא עלה עזרא מבבל¹⁵⁰ עד שעשאה כסולת נקיה ועלה (שהפריש את הפסולים והעלם עמו)¹⁵¹.

תקנות עזרא

א) שיהיו קורין בתורה במנחה בשבת (משום יושבי קרנות), ובשני וחמישי¹⁵². ב) שיהיו קורין את הקללות שבספר ויקרא קודם העצרת (חג שבעות), ושבמשנה תורה (חומש דברים) קודם ראש השנה (משום 'תכלה שנה וקללותיה')¹⁵³. ג) שיהיו דנין בשני ובחמישי¹⁵⁴. ד) שיהיו מכבסים בחמישי בשבת¹⁵⁵, משום כבוד שבת. ה) שיהיו אוכלים שום בערב שבת¹⁵⁶. ו) שתהא אשה משכמת ואופה, כדי שתהא פת מצויה לעניים. ז) שתהא אשה חוגרת בסינר (משום צניעות). ח) שתהא אשה חופפת וטובלת¹⁵⁷ (מפני החציצה). ט) שיהיו רוכלים (מוכרי בשמים) מחזרין בעיירות (כדי שיוכלו הנשים להתקטט בבשמים, כדי שלא יתגנו על בעליהן, ואין בני המדינה יכולין לעכבם)¹⁵⁸. י) טבילה לבעלי קריין¹⁵⁹ (לדברי תורה)¹⁶⁰.

כמו"כ עזרא ובית דינו קבעו את נוסח כל התפילות¹⁶¹, ותרגמו את התורה ללשון ארמית¹⁶². וניקד עזרא כמה תיבות בתורה¹⁶³ מעל אותיות מסוימות¹⁶⁴.

תורה אחת

לידועת תורה ומטיבת

שצריכה לעיין בכל גופה שלא יהא דבר חוץ, מדאורייתא הוא. ע"כ. 158. וכ"נ בשו"ע (ח"מ סי' קנו סע' ו). 159. ב"ק שם (מימרא ד' תנחום ור' ברייס משמו של רבי יהושע בן לוי). 160. שמתורה חיוב טבילה הוא רק לתרומה וקדשים (ב"ק פב:). ונפסק בשו"ע (או"ח סי' פח סע' א): כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים, ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפילה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ ביטלו אותה תקנה [שהיתה גזירה שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה, ובטלה משום ביטול תורה ומשום ביטול פריה ורביה, משנ"ב. וכתב המג"א: דאף על פי שאין בד"י כול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, שאני הכא דתקנה זו לא פשטה ברוב ישראל], והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפילה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג. 161. ברכות לג. 162. מגילה ג. ולאחר שנשכח מהעם בדורות אחריהם, באו יונתן בן עוזיאל ואונקלוס הגר ויסדום (שם, וירושלמי שם פ"א ה"ט). 163. אבות דר"נ פ"ל"ז אות ד. 164. עיין פסקי תוספות מנחות סי' רלא, וט"ז יו"ד סי' רעד ס"ק ז. ושו"ת אג"מ ח"ג סי' קי"ד.

149. קידושין ס"ט. 150. ביום א' בניסן, שנה אחרי חשש לחזק את בנין בית המקדש (ר"ה ג:). 151. ולא היה חשש שיתערבו מהם בא"י, לפי שהיו ניכרים בפיסולם (רש"י שם). והרמב"ם (בפהמ"ש קידושין פ"ד מ"א) כתב: העלה עמו אלו העשרה יוחסין, מפני שחשש שמא יתערבו עמהם, לפי שאין שם בית דין הגדול לשמור על כך, לפיכך העלם לירושלים, שיש שם בית דין הגדול, ולא יניחום להתערב. 152. שלשה גברים ועשרה פסוקים, כנגד עשרה בטלנים (ב"ק פב:). וכ"פ הרמב"ם (תפילה פ"ב ה"א), ובשו"ע (או"ח סי' קלה סע' א). 153. ברייתא בשם רשב"א (מגילה לא:). 154. והאידנא דנים כל יום. ועיין כתובות ג. ושו"ע אבה"ע סי' סד סע' ג. 155. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' רמב סע' א): מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת, מפני כבוד השבת. וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ה): צריך ליהזר שלא לילך בחלוק אחד כמה שבתות, כדי שלא לעבור על תקנות עזרא. 156. משום מצות עונה בלילי שבת, דשום מרבה הזרע (ב"ק שם, ומשנ"ב סי' רפ ס"ק א). 157. וכ"נ בשו"ע (יו"ד סי' קצט סע' א). וכתב הש"ך (שם ס"ק ב): הסכמת הפוסקים דתקנת עזרא אינו אלא בחפיפת שיער, אלא שנהגו להחמיר לחוף ולהשתטף כל הגוף, להכי מקילין בכמה דברים בחפיפה, אבל מה

י"ג מדות דרבי ישמעאל

כתב הנודע ביהודה²²⁶: עיקר תורה שבעל פה הוא בשלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, שעל פי המדות הללו הוציאו חכמי ישראל כל הלימודים בתורה שבעל פה, חוץ ממה שהיו מקובלים גם כן הלכה למשה מסיני, והרוב²²⁷ הוא על פי י"ג מדות²²⁸.

אלו הן י"ג מידות ששנה רבי ישמעאל²²⁹:

(א) קל וחומר²³⁰.

(ב) גזרה שוה²³¹.

(ג) בנין אב²³² מכתוב אחד²³³, ובנין אב משני כתובים²³⁴.

(בהשגותיו לספר המצוות שורש שני): מפני שהמילים באות בתורה כפולות ומכופלות שאי אפשר לספר, יכתוב כאן מילות מחדשות מה שלא יכתוב כאן, ואם ניתנה גזרה שווה לירוש מעצמו, פעמים ידון רוחו ויהרוס כמה דינים ויטור כמה עניינים, ותיפול התורה וחומה בצורה, לכך אין אדם רשאי לדון תורה שווה מעצמו. ע"כ. ועיין ירושלמי פסחים פ"ו ה"א. יש לציין שלדעת רש"י (סוכה לא. ד"ה 'לא מקישין'), מכל י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, לא ניתן לחכם לדרוש מעצמו אא"כ קיבלה מרבו, חוץ מקל וחומר. ולדעת התוספות (שם), כל המדות אדם דן מעצמו, חוץ מגזרה שווה. דע דגזרה שווה נמסרה למשה בדרך של כלל, ובאו חכמים ודייקום וקבעום במקומותיהם בפסוקים [שלחכמים מסרם הכתוב כיצד לדרוש. חגיגה יח.]. עיין רמב"ן ב"מ פז. ר"ן וריטב"א שבועות ז. וכתב בעל הליכות עולם (ש"ד): ועתה דע והבן ושוורו של דבר, שכל גזירות שוות נמסרו למשה מסיני סתם, ומסרם הכתוב לחכמים איזו גזירה שווה נידון אלא שלא נמסרו בשווה, פעמים נמסרו המקומות לבד כלומר פלוני ילמד מפלוני... אבל לא קיבלו מאיזו תיבה. ולכך חכמי התלמוד מחזירים לידע ולעמוד על התיבות המופנות לגזירה שווה ההיא, ופעמים נאמרו התיבות סתם, מילה פלונית תלמוד ממילה פלונית, כגון: "טמאתו", "טמאתו" לגזירה שווה (שבועות ז), ולא נמסרו המקומות, והחכמים מבקשים מנוח לתיבות אשר ייטב להם לדורשם בהם. זהו העיקר שעליו סובבת כל הגזירה שווה שבגמרא. ע"כ. וכתבו התוספות (שבת צז. ד"ה 'גזירה שווה') בשם ר"ת: שהיה להם (לחז"ל) בקבלה מנין גזירה שווה שבכל התורה. מכללי גזרה שווה: לא אתיא ג"ש ומפקה מפשטיה (ומוציאה את פשט הכתוב מעניינו) לגמרי. מלבד בפסוק (דברים כה. ו): "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו", דדרשין "יקום" לענין נחלה, מג"ש, ולא כפשוטו (עיין 'תורה אחת' דברים שם). אין ג"ש יכולה לעקור הלכה למשה מסיני או מה שאמור בפסוקי התורה (מ"ק ד. ו) קיימא לן ג"ש המופנת משני צדדים, למדין (ממנה) ואין משיבין (שבת סד. ו) אין ג"ש למחצה (כריתות כב. ו) ששני תבותיה שוות עדיפא מג"ש שאין תיבותיה שוות (עירובין נא. ו) ועיין סוטה לב. ואעפ"כ במקומות בהם אין התיבות הדומות ממש (כגון "אחים" מ"אחיק", עיין יבמות יז; למדים זה מזה (עיין 'תורה אחת'; בראשית א. כא; ושם כג. יג בהערה); שמות לו. ו; ויקרא יד. לט; ושם כג. כ). מצינו ג"ש מתורה לכתובים (עיין 'תורה אחת' דברים כג. כג. ולהעיר מב"ק ב); [ועיין תוספות חולין קלו. ד"ה 'אתיא']. ²³². עיין 'תורה אחת' ויקרא כ. כז. ²³³. עיין 'תורה אחת' שם ה. ח. ²³⁴. בנין אב משני כתובים כיצד? ליי פירשת הנרות כהיר פרשת שילוח טמאים, ולא פרשת שילוח טמאים כהיר פרשת הנרות, הצד השווה שבהם בצו מיד ולדורות, אף כל דבר שהוא בצו יאה מיד ולדורות (ת"כ).

²²⁶. בהקדמות לצ"ח. ²²⁷. עיין גיטין ס.; וירושלמי פאה פ"ב ה"ד, ושם חגיגה פ"א ה"ח, וספה"מ לרמב"ם שורש ב. ²²⁸. דקימא לן כרבי יוחנן מרבי אלעזר בן פדת תלמידו. ורבי יוחנן סובר: שרק מה שמפורש בתורה נקרא 'תורה שבכתב', אבל כל מה שנלמד ב"י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, הרי הם בכלל 'תורה שבעל פה', ואם כן הרוב הוא תורה שבעל פה (גיטין ס.; המב"ט בהקדמה לקריית ספר פ"ג). ²²⁹. מובא בריש ת"כ. מידות אלו סידרנו ע"פ שיטת רוב הראשונים והראב"ד שכתב: כלל זה יהיה בידך, שכל מידה שאין דינה משתנה מחברתה, נחשבת עמה מידה אחת. ולכן 'בנין אב מכתוב אחד' ובנין אב משני כתובים' מידה אחת היא. 'כלל שהוא צריך לפרט' ו'פרט שהוא צריך לכלל' מידה אחת היא. 'דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופר' מידה אחת היא. ע"כ. ועיין של"ה כללי התלמוד א, כלל המידות. ובענין תוקף דרשות חז"ל בתלמוד מה שדרשו ב"י"ג מידות; לדעת הרמב"ן (בהשגותיו לספה"מ שורש ב), מדאורייתא הם, עד שיאמרו חז"ל שהוא אסמכתא. ולדעת הרמב"ם (ספה"מ שורש ב), רק אם קיבלו חז"ל שאותו פירוש גוף תורה או דאורייתא, הרי הוא מדאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו, הרי הוא דרבנן. ועיין 'תורה אחת' במדבר יט, יח בהערה [ומש"כ 'גוף תורה' יש להעיר מגמרא חגיגה יא: 'הן והן גופי תורה']. ²³⁰. קל וחומר מפורש, שנאמר (בראשית מד, ח): 'הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו ושיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב?!' קל וחומר סתום, שנאמר (במדבר יב, יד): 'ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים'. קל וחומר לשכינה, ארבעה עשר יום (ע"כ כה.). ושנינו בבראשית רב (צב, ז) בשם רבי ישמעאל: עשר קלים וחמורים כתובים בתורה [בתנ"ך]. ועיין אבות דר"נ י"ב פמ"ד. מכללי קל וחומר: אין דנין קל וחומר מהלכה למשה מסיני (נזיר פ"ז מ"ד). אין מזהירין [אין לומדים אזהרה] מקל וחומר (פסחים כד.). אין עונשין מן הדין [אין לומדים חיוב עונש ע"י קל וחומר] (תמורה ט.), אבל איסור למדין (כללי מהרי"ק י"ב פמ"ד. הליכות עולם ש"ד). דיו לבא מן הדין להיות כנידון (ב"ק פ"ב מ"ה). כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל, אינו דין (פסחים כז.). ²³¹. בגמרא (כריתות ה.): אמר רב אשי: אל תהי ג"ש קלה בעיניך, שהרי נסקלים הן הן גופי תורה, ולא למדה הכתוב אלא מג"ש, דתניא: נאמר גבי נסקלים (ויקרא כ, יא-טז): "דמיהם בם", ונאמר באוב וידעוני (שם שם, כז) "באבן ירגמו אתם דמיהם בם", מה הלקל (באוב וידעוני) בסקילה, אף כאן בסקילה. וע"כ אמרו חז"ל (נדה יט:): אין אדם דן גזירה שווה מעצמו, אלא א"כ קיבלה מרבו, הלכה למשה מסיני [עיין סוטה לג. שבת צז. וברש"י שם, נדרים עח. ולמשה לז. ולהעיר מקידושין כט: 'מהו דתימא נילף "בכור" בכור" מנחלה' וכו']. ועיין יבמות ט. ובערוך לר שם]. ובטעם הדבר כתב הרמב"ן

ל"ב מידות מרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי²⁴⁷

(א) מריבוי: "את" 248, "גם" 249, "אף" 250.

(ב) ממיעוט: "אך" 251, "רק" 252, "מן" 253.

(ג) מריבוי אחר ריבוי²⁵⁴.

(ד) ממיעוט אחר מיעוט²⁵⁵.

(ה) מקל וחומר מפורש.

(ו) מקל וחומר סתום.

(ז) מגזרה שזה.

(ח) מבנין אב.

(ט) מדרך קצרה²⁵⁶.

(י) מדבר שנוי²⁵⁷.

(יא) מסידור שנחלק²⁵⁸.

(יב) מדבר שבא ללמד ונמצא למד²⁵⁹.

(יג) מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון²⁶⁰.

ועוד כהנה. 254. עיין 'תורה אחת' שמות כא, לו. 255. אלא דאמרין במנחות (לד): 'אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט', ובב"ק (מה): 'אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות' (עיין 'תורה אחת' שמות כא, לו), כתב הכריתות: היינו דוקא שאין לנו לדרוש ולקיים הריבויים או המיעוטים, או אמרין ודאי שהכתוב הפליג בריבויים לרמוז שיש בדבר מיעוט והפליג במיעוטים לרמוז שיש בדבר ריבוי, אבל כשאפשר לדרוש ולקיים הריבויים או המיעוטים, דורשים מהריבויים לרבות ומהמיעוטים למעט (הליכות עולם ש"ד). וכתב הרדב"ז (ח"ח סי' כג): כל דרשא דאתי ממיעוטא, אתה יכול לדרוש ולמעט כמה מעוטין, אבל כל דרשא דאתי מרבויה, אין אתה מרבה אלא דבר אחד. 256. כיצד? כתוב (דה"א יז, ה): "ואהיה מהאהל אל אהל וממשכן", היה צריך לומר "מתהלך וגו' וממשכן אל משכן", אלא שדיבר הכתוב דרך קצרה, מאימתי נדון הדבר בקצרה? משיצטרך הענין לו וודאי. 257. כיצד? אמר רבי יוסי בן חנינא: ארבעים ושתים שנה היה הרעב ראוי לבוא במצרים, שכן פרעה רואה שבע פרות ושבע שיבולים, הרי ארבע עשרה, ואומר ליוסף (בראשית מא, כו): "שבע פרות ושבע שיבולים, הרי עשרים ושמונה, ויוסף אמר: שבע פרות ושבע שיבולים, הרי ארבעים ושתים. וכיון שירד יעקב אבינו למצרים וברכס כלה הרעב, ולא היה הרעב אלא שתי שנים. ואימתי חזר אותם ארבעים שנה? בימי יחזקאל, שנאמר (יחזקאל כט, יב): "ונתתי את ארץ מצרים שממה בתוך ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיינה שממה ארבעים שנה", שלא עשתה אלא לצורך ארבע עשרה שנה. ויש לומר, שלעולם ארבעים ושתים שנה היה ראוי לבוא אלא שיוסף התפלל עליהם, וזהו שאמר (בראשית שם, כו): "היה" שהוא לשון תפילה. ועיין תנחומא מקץ סי' ג. 258. כיצד? כתוב (דה"א יב-ל, יח): "כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו... יכפר בעד, כל לבבו הכין לדרוש האלהים", סידור היה ראוי להיות, אלא שנחלק, מאימתי דנים אותו הסידור שנחלק? משינהוג אותו הענין לכך. 259. עיין 'תורה אחת': שמות כא, ט; ויקרא ד, י; ושם כ, יג; ושם כו, כא; דברים יב, כב; ושם כב, כו. 260. כיצד? נאמר (בראשית א, כו): "ויברא אלהים את האדם", הרי זה כלל ואחר כך פירט המעשה: "וייצר ה' אלהים... ויפל ה' אלהים תרדמה... ויבן ה' אלהים" (שם ב, יט-כב), השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו

247. כתב רבינו שמשון בספר כריתות (נתיבות עולם, הקדמה כלולת): עזב רבי ישמעאל כמה מאותם המידות, מהם משום דלא חשיבי מידות, אלא כמאן דכתבי בקרא בהדיא, כמו בהיקש וזולתו, ומהם משום שאינם להוכיח שום הומרא או קולא כמו 'נוטריקון', ומהם שאינם אלא ליישב פשוטי המקראות, כמו 'דבר גדול הנתלה בקטן' וכיוצא בו. ולכן נקט רבי ישמעאל בדבריו דבר שהתורה נדרשת בה, כלומר גופי התורה, קלות וחמורות ודינים. ועוד כתב: מה ששנינו בברייתא (בריש ת"כ): הלל הזקן היה דורש שבע מידות לפני זקני בני בתירא: 'קל וחומר, וגזירה שוה, ושני כתובים, וכלל ופרט, וכיוצא בו במקום אחר, ודבר הלמד מענינו'. לא היה מפני שלא דורש שאר המידות של רבי ישמעאל, אלא שאלו היו סדורות בפיו, או היו צריכים לאותו זמן, שלא היו בקיאים בהם. עכ"ל. והוסיף הש"ל: אפשר לומר גם כן, שדרש אלו מידות לענין מעשים שבאו לידם באותו זמן, והוצרך להוציא דינים מאלו המידות. [מידות שנכתבו לעיל ב"ג מידות לא ביארנו אותם כאן שוב. היכן שמצינו דוגמאות למידות אלו בעניני הלכה, ציינו]. 248. עיין 'תורה אחת': שמות כ, יב; ושם מ, י; ויקרא ו, ח; דברים יג, ג; ושם שם, טז. 249. עיין 'תורה אחת' דברים כב, כב; ושם כו, יג. 250. "אף" כיצד? כתוב (מ"ב ב, יד): "ויקח את אדרת אליהו אף הוא ויכה את המים", מלמד שנעשו ניסים אלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו, דפער ראשונה זכות של שניהם היתה עומדת, ופעם שניה של אלישע. וכן כתוב (שם שם, ט): "ויהי נא פי שנים ברוחך" וגו'. וכן אתה מוצא שמונה מופתים באליהו, וששה עשר באלישע. ועיין חגיגה יב. ויקדושו' נז. בנוסף לכך, ישנם כמה תיבות שחז"ל דרשו מהן לרבות, כגון וי"ו וה"א (יבמות עב), "אם" (ב"ק מג). "תחת" ו"א" ('תורה אחת' שמות כא, לו). "כל" (שם כב, ח; שם ל, כט; ויקרא א, ט). "ויהי" (נדה נד). ועוד כהנה. 251. עיין 'תורה אחת' דברים יב, טו. 252. עיין 'תורה אחת' שמות כא, יט. 253. עיין 'תורה אחת' ויקרא א, ב. ויש שאינם ממעטים מתיבת "מן" (תמורה כח). וישנם תיבות נוספות שחז"ל דרשו מהם למעט, ואלו הם: "ממנו" ('תורה אחת' ויקרא כז, ט), "אלה" (גיטין ס), "בה" (שבועות ז), "זהו" (ב"ק לג), "את" (זבחים צב), "נו" ('תורה אחת' שמות כא, לו בהערה) "הוא" (זבחים שם). "אתו" ('תורה אחת' ויקרא א, יז). "אתה" (מנחות עה). "אתם" (שם נח. וחולין קל). "נפש", "אחת", "בעשתה" (שבת צג). "לו" (סנהדרין כא).

כללי פסיקה במחלוקות התנאים

יחיד ורבים הלכה כרבים⁴⁰¹.

בית שמאי ובית הלל, הלכה כבית הלל⁴⁰², ואלו דברי אלוקים חיים⁴⁰³.

רבן גמליאל ורבי יהושע, הלכה כרבן גמליאל⁴⁰⁴.

רבי אליעזר ורבי יהושע, הלכה כרבי יהושע⁴⁰⁵.

הלכה כרשב"ג: מרבי מאיר רבי שמעון ורבי יוסי⁴⁰⁶.

הלכה כרבי יהודה כשנחלק עם רבי שמעון⁴⁰⁷, רבי מאיר⁴⁰⁸, רבי נחמיה⁴⁰⁹, רבי חנינא בנו של ריה"ג⁴¹⁰, ורבי יעקב⁴¹¹.

רבי אליעזר בן יעקב ורבי יהודה ברבי אילעאי, הלכה כראב"י⁴¹².

רבי מאיר ורבי שמעון⁴¹³; בשל תורה הלכה כדברי המחמיר, ובשל סופרים אחר המיקל⁴¹⁴.

ת"ק ור"ש הלכה כת"ק⁴¹⁵.

רבי יהודה בן בתירא ורבי שמעון, הלכה כרבי יהודה ב"ב⁴¹⁶.

הלכה כרבי אליעזר בן יעקב בכל מקום⁴¹⁷.

הלכה כרבי יהודה ביום טוב דאית ליה מוקצה, ובעירובין⁴¹⁸.

הלכה כרבי שמעון בדבר שאינו מתכוון⁴¹⁹.

מפרשים טעמו בגמרא (עיין 'תורה אחת' שמות כא, כו בהערה).
 406. וכל מקום ששנה רשב"ג במשנה, הלכה כמותו (אבל
 בברייתא לא, רשב"ם ב"ב קלח:), והטעם שינוי בירושלמי (ב"ב
 פ"י ה"ח), משום שהיה אומר הלכות קצובות מבית דינו. ולענין
 הכלל שאמר רבי יוחנן (גיטין לח): כל מקום ששנה רשב"ג
 במשנתנו, הלכה כמותו, חוץ מערב (ב"ב קעג), וצידן (גיטין
 עד). וראיה אחרונה, עיין ב"מ לח: ותו"ט עירובין פ"ח מ"ז.
 והרשב"א (בשו"ת סי' מ) כתב, לענין כלל זה, דהני מילי כשיש
 ראיה וסיוע לדבריו. 407. עירובין מו: ואם יש ברייתא המסייעת
 לר"ש, הלכה כמותו (לח"מ מעד"ק פ"ג ה"י). 408. עירובין שם.
 וכ"ז כשחולקים להדיא, אך כשדברי ר"מ בסתם ור"י בפירוש,
 לא אמרינן כן (הרי"ף שבת מח:). והא דקיימא לן הלכה כרבי
 יהודה, ה"ה במחלוקות בעניני אגדתא (כן משמע משו"ת
 הרשב"א ח"א סי' קצד). [ולנפק"מ ההלכתית היוצאת מזה
 עיין רמ"א יו"ד סי' שעב סע' ב, שאף קבר מומר מטמא].
 409. דהיה מאריה דתלמודא יותר (כ"מ יוה"כ פ"ה ה"א).
 וי"א הלכה כרבי נחמיה (כריתות שע"ג ס' ד). 410. דהוא
 מארי דתלמודא טפי (כ"מ שחיטה פ"ד ה"ח). 411. דרבי יהודה
 מאריה דתלמודא טפי (כ"מ נדרים פ"א ה"ג). 412. לפי שהיה
 גדול ממנו (מנחות סא: ורש"י שם). 413. בבבלי (עירובין מו):
 לא הוכרע כמי ההלכה. ובירושלמי (תרומות פ"ג ה"א) נפסק
 כר"ש. 414. כללי הגמרא לר"י קארו. וי"א הלכה כדברי המחמיר
 בשניהם. 415. ואם נשאו ונתנו בדברי ר"ש, הלכה כר"ש (ר"י
 קורקוס מתנ"ע פ"ב ה"ב). 416. משום שר"י היה מבוגר הימנו
 (הרא"ש אהלות פ"א מ"ז). 417. בין במשנה ובין בברייתא,
 משום שמשנתו קב ונקי (גיטין סז), ועיין רש"י יבמות מט:
 וכ"מ בית הבחירה פ"ב ה"ח. אין הלכה כראב"י כשחולק על
 רבו ר"ע (כ"מ הל' רוצח פ"ט ה"ט). ועיין תוספות עירובין סב.
 ד"ה אמר. אין הלכה כראב"י כשחולק על רשב"י בברייתא,
 שהוא מאריה דתלמודא (עיין כ"מ בית הבחירה שם). 418. אבל
 לא במחיצות (עירובין צד-צה. ושו"ע או"ח סי' ששה סע' ז).
 419. דתניא (שבת כב:). גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד
 שלא יתכוין לעשות חריץ. וכ"נ בשו"ע (או"ח סי' שלז סע' א).

401. שנאמר בתורה (שמות כג, ב): "אחרי רבים להטות". ועיין
 ברכות לו. ושינוי במשנה (עדויות פ"א ה-ו): למה מזכירים
 דברי היחיד בין המרובים הואיל ואין הלכה אלא כדברי
 המרובים? שאם יאמר האדם כן אני מקובל, יאמר לו: כדברי
 איש פלוני שמעת (ואין הלכה כמותו) (מימרא דרבי יהודה).
 וכתב הרי"ף (שבת נב:): הא דקיימא לן יחיד ורבים הלכה
 כרבים, היינו במקום שלא נפסקה הלכה כיחיד להדיא.
 402. משום שהיו נוהגים ועלובים (עירובין יג): זכו לכוון תמיד
 לאמת (כללי הגמרא למרן רבי יוסף קארו). 403. ואלו ואלו
 דברי אלוקים חיים (עירובין שם). ועיין רש"י כתובות נז.
 404. הליכות עולם ש"ה. 405. שר"א שמותי היה (שבת קל:).
 'שמותי' לרש"י היינו מנודה, שנידוהו עקב המעשה ב'תנורו
 של עכנאי (ב"מ נט). והתוספות והערך פירשו כדמשמע
 בירושלמי (תרומות פ"ה ה"ב), דנקרא 'שמותי' לפי שהיה
 מתלמידי בית שמאי [אע"פ שהיה תלמיד ריב"ז שהיה מתלמידי
 ב"ה, משום שבכל דבריו קאי כב"ש (הליכות עולם ש"ה)].
 והלכה כרבי אליעזר בסדר טהרות בארבעה מקומות א: ארבע
 נשים דיין שעתן, לטמא את הטהרות שנגעו בהם מאותה
 שעה שראו דם נדה; בתולה, מעוברת, מיניקה וזקנה (הואיל
 ואינם רגילות לראות דם), נדה פ"א (מ"א). וכ"פ הרמב"ם
 (איסור"ב פ"ט ה"ד): ב: המקשה כמה תשפה ותהיה זבה? מעת
 לעת, דברי ר"א (היינו אשה שיש לה צירי לידה וראתה דם
 במשך שלשה ימים רצופים ב"א ימי זיבה, ונחה כמאביה
 במשך כ"ד שעות, נחשבת זבה למפרע, ואין תולים את ציריה
 ודמיה מחמת לידה) (נדה ז:). וכ"פ הרמב"ם (איסור"ב פ"ז ה"ב).
 ג: זב וזבה שבדקו עצמם ביום ראשון ומצאו טהור, ביום
 השביעי ומצאו טהור ושאר ימים לא בדקו, הרי אלו בחזקת
 טהרה לר"א (נדה פ"י מ"ג). וכ"נ בשו"ע (יו"ד סי' קצו סע' ד).
 ד: אחורי כלים שנטמאו במשקין; ר"א אומר: מטמאין (אפילו)
 משקין (של חולין). שאם משקין נגעו באחורי הכלי, הרי הם
 ראשון לטומאה, מגורת חכמים), ואין פוסלין את האוכלין
 (אפילו של תרומה, אם נגעו באחורי הכלי). וכ"פ הרמב"ם
 (אבה"ט פ"ז הל' ב, ו). ההלכה כרבי אליעזר במקום שבגמרא
 פסקו להדיא כמותו (כתובות סא:) וכן במקום שאמוראים

האמוראים 3980-4260 לבריאת העולם

רבי היה דור אחרון לתנאים. החכמים שהיו אחריו נקראים אמוראים. מלאכתם בקודש היתה לשאת ולתת בדברי המשנה, ליישב ברייתות סותרות, ולבאר מקורות דיניה.

דור ראשון

ארץ ישראל

גדולי תלמידי רבי שהיו בבית דינו וקיבלו ממנו⁴³²: שמעון וגמליאל בניו⁴³³, רבי חייא⁴³⁴, לוי⁴³⁵, רבי ביסא ורבי חמא בנו, רבי ישמעאל ב"ר יוסי ורבי יוסי בר לקוניא.

חכמים נוספים היו בדורם בא"י, מהם: רבי יהודה נשיאה⁴³⁶, רבי אפס⁴³⁷, רבי חנינא בר חמא⁴³⁸, חזקיה⁴³⁹, רבי אושעיא⁴⁴⁰, רבי ינאי⁴⁴¹, בר קפרא⁴⁴² ורבי יהושע בן לוי⁴⁴³.

בבל

רבי⁴⁴⁴, שמואל⁴⁴⁵, אבא בר אבא (אבוא דשמואל)⁴⁴⁶, מר עוקבא⁴⁴⁷, רב כהנא ורב אסי⁴⁴⁸, קרנא⁴⁴⁹ ורב שילא.

דור שני

ארץ ישראל

רבי יוחנן⁴⁵⁰, ריש לקיש⁴⁵¹, רבי אלעזר בן פדת⁴⁵² ורבי לוי.

בבל

רב הונא⁴⁵³, רב יהודה (בר יחזקאל)⁴⁵⁴, רב נחמן⁴⁵⁵ ורב המנונא⁴⁵⁶.

דור שלישי

ארץ ישראל

רבי אבהו⁴⁵⁷, רבי שמואל בר נחמני⁴⁵⁸, רבי יעקב בר אידי⁴⁵⁹, רבי אמי⁴⁶⁰, רבי אסי⁴⁶¹, רבי חייא בר אבא⁴⁶², עולא ורב אבדימי דמן חיפה. לעת תורה ומשפט

היה ראש הגולה אחר רב הונא (רש"ג באגרות). 448. חברים היו (סנהדרין לו): רב אסי היה ראש עיר הוצ'ל' (מגילה ה:). 449. היה תלמיד שמואל (ב"ב פט.). 450. רבי יוחנן היה קטן בימי רבי (רמב"ם בהקדמתו למשנה תורה). רבותיו היו רבי ינאי (ב"ב קנ"ד): ורבי אושעיא (עירובין נג.) ורבי חנינא (ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד). והיה ראש ישיבה בטבריה 80 שנה (סה"ד). 451. גיסו של רבי יוחנן, אחר שרבי יוחנן החזירו בתשובה (ב"מ פד.). והיה בר פלוגתיה. 452. תלמידם של רבי יוחנן (ברכות ה:): ורבי אושעיא (ירושלמי שבת פ"ג ה"א) ורב (חולין קיא): ושמואל (עירובין סו.). והוא סתם רבי אלעזר המוזכר בגמרא (רש"י שבת ט:). בכל מקום שאמרו "שלחו מתם", הוא רבי אלעזר (סנהדרין יז:). 453. תלמיד רב ושמואל (שבת קכח.). 454. ירושלמי קידושין פ"א ה"א. וסתם רב יהודה הוא רב יהודה בר יחזקאל (קידושין לב). תלמיד רב ושמואל (ב"ק כח, סוכה לב:). 455. תלמיד רב ושמואל (שבת נא.). רבו היה רבה בן אבוא (ברכות כא.). 456. מתלמידי רב (ב"ק קו:). 457. תלמיד רבי יוחנן. 458. תלמיד רבי יונתן בן אלעזר ורבי יהושע בן לוי (ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ד). 459. תלמידם של רבי יוחנן (יבמות צו:) ורבי יהושע בן לוי (גיטין לט.). 460. תלמיד רבי יוחנן (חולין קיא:). 461. תלמיד רבי יוחנן (שבת מה:). 462. ברכות לח:.

432. ע"פ הראב"ד בהשגות להקדמת הרמב"ם למשנה תורה. 433. כתובות קג:.. 434. חולין טז. ואמרינן בגמרא (ב"מ ה:): רבי חייא תנא הוא פולג (חולק על ברייתא). 435. ירושלמי יבמות פ"ב ה"ו. 436. נשיא הסנהדרין ונכדו של רבי. 437. כתובות קג: ועיין ב"ר עה, ה. 438. כתובות שם, ע"ז י:.. 439. והיה מכנים אותו גם בתואר 'תנא' (רש"י חולין קו:). חזקיה היה בנו של רבי חייא הגדול (עיין ב"מ פה:), ורבו של רבי יוחנן (שבת קיב:). 440. תענית כא. 441. ב"ב קיג. והיה תלמידו של רבי חייא (ירושלמי דמאי פ"ז ה"א). 442. יבמות לב:.. 443. היה תלמידו של בר קפרא (תענית כו:). 444. רב קיבל מרבי ינאי (רש"י יבמות צג.) ומרבי חייא (כ"מ בהקדמה). רב גדול היה בדורו וראש ישיבה לישראל חוץ משמואל (תוספות ביצה ט.). ומצינו (בבכורות מה.) שקראו רב חסדא: רבינו הגדול. רב תנא הוא פולג (עירובין נ:). ואם נמצא ברייתא החולקת על רב כתב הערוך (ערך 'רב'), דהוי כמחלוקת בין שני תנאים. שמואל קראו לרב בכינוי 'אבא' או 'אבא חברי', לפי שהיה גדול ממנו (רש"י חולין מה:). 445. ב"מ פה:.. שמואל קיבל גם מרבי חנינא בן חמא שיהוה כראש ישיבה במקום רבי (כתובות קג:). על שמואל אמר רב (חולין מט:): 'כל דו לא אניס ליה'. והעיד שמואל על עצמו (ברכות נח:): נהירין לי שבילי רקיעא כשבילי נהרדעא. 446. ברכות יח:.. 447. והוא

כללי פסיקה במחלוקות האמוראים

כתב בהליכות עולם⁵⁰³: הוי יודע: שכל הכללים המזכירים בגמרא שקיימא לן הלכה כאחד מהחולקים, כן הדבר, חוץ ממקום שמפורש בהדיא או שמוכח מהסוגיא שאין הלכה כן. ובכמה מקומות פוסקת הגמרא הלכה נגד הכלל, ובאותם הדברים וכיוצא בהם אין סומכים על הכלל, ואין משגיחים בבת קול⁵⁰⁴.

הלכה כאביי נגד שמואל, רב יהודה⁵⁰⁵, רב⁵⁰⁶, רבי יוחנן⁵⁰⁷, ר' יוסי בן חנינא⁵⁰⁸, רבי יהושע בן לוי⁵⁰⁹ ורבי ירמיה⁵¹⁰.

הלכה כרב אסי נגד רב הונא⁵¹¹, רבי זירא⁵¹² ושמואל⁵¹³.

הלכה כרב אשי⁵¹⁴ נגד רבי יוחנן⁵¹⁵, רב אחא בר יעקב⁵¹⁶, אממר⁵¹⁷, מר זוטרא⁵¹⁸, רב חנינא בר כהנא, רב פפא⁵¹⁹, רבינא⁵²⁰, דבי רבי ינאי, רבה⁵²¹, אביי⁵²² ורב נחמן בר יצחק⁵²³.

הלכה כבר קפרא נגד רבי יוחנן⁵²⁴ ורבי אלעזר⁵²⁵.

הלכה כרב הונא נגד רב חסדא⁵²⁶ ורב חייה בר רב⁵²⁷.

הלכה כרבי חייה נגד רבי ינאי, שמואל⁵²⁸, רב אסי⁵²⁹, רבי יוחנן⁵³⁰ וריש לקיש⁵³¹.

הלכה כרב חסדא נגד רב המנונא⁵³², רב חנינא⁵³³ ורבה⁵³⁴.

הלכה כרב יהודה נגד רבה⁵³⁵, רב חסדא⁵³⁶, רב נחמן⁵³⁷ ורבי יוחנן⁵³⁸.

הלכה כרבי יהושע בן לוי נגד רבי יוחנן⁵³⁹, רב, שמואל⁵⁴⁰ ורב הונא⁵⁴¹.

הלכה כרבי יוחנן נגד רב⁵⁴² חוץ מג' דברים⁵⁴³, שמואל⁵⁴⁴, זעירי⁵⁴⁵, רב יונה ורב יוסי⁵⁴⁶, רבי אלעזר⁵⁴⁷, רבה בר בר חנה⁵⁴⁸, חזקיה בנו של חייה בר רב⁵⁴⁹, רבי חייה בן יוסף⁵⁵⁰, רמי בר יחזקאל⁵⁵¹, רב אמי, עולא⁵⁵², רב חנין⁵⁵³. רב הונא⁵⁵⁴ וחזקיה⁵⁵⁵.

הלכה כלוי נגד רבי יוחנן⁵⁵⁶ וריש לקיש⁵⁵⁷.

הלכה כרב נחמן נגד רב אמי, רב הושעיה⁵⁵⁸ ורבי יוחנן⁵⁵⁹.

הלכה כרב פפא נגד אביי ורבא⁵⁶⁰, רב נחמן⁵⁶¹ ורב מימר⁵⁶².

ויש חולקים (ש"ת מהר"ט ח"ב י"ד סי' ג). 541. שהיה תלמידו של רב (שו"ת הרשב"א ח"א סי' ז). 542. תוספות (ברכות לט:), ר"ף (שבת נו.). וכתב המוהרי"ט (קידושין עח): הטעם שהלכה כרבי יוחנן מרב, משום שרבי יוחנן בתרא הוא, אפילו לגבי רב ושמואל, שהרי ראה דבריהם ואפילו הכי חלק עליהם. 543. בין לקולא בין לחומרא, ואלו הם: שבת יום טוב הסמוכים זה לזה ונולדה ביצה ביום הראשון, מחמיר רב ואוסרה בשני. שני ימים טובים של גלויות ונולדה ביצה בראשון, מיקל רב ומתירה בשני. שני ימים טובים של ר"ה ונולדה ביצה בראשון, מחמיר רב ואוסרה בשני (ביצה ד-ד): וכן בשו"ע (או"ח סי' תקיג סע' ה). 544. ר"ף (עירובין כ:). 545. שתלמידו היה (יד מלאכי כלל תקס"ז). 546. שתלמידו היו (שו"ת הרשב"א ח"א סי' תס"ד). 547. שרבו היה (ר"ף ספ"א דכתובות). 548. דרבו היה (רשב"א ור"ף חולין נה:). 549. רשב"א (גיטין פד). 550. יד מלאכי (כלל תקס"ט). 551. דלא עדיף מרבתי רב ושמואל שאין הלכה כמותם נגד ר"י (כ"מ תפילין פ"ד ה"ו). 552. הג"מ (נערה בתולה פ"א ה"א). 553. לפי שהיה גדול ממנו (כ"מ אבה"ט פ"ב ה"ו). 554. שהלכה כרבי יוחנן לגבי רב, וכל שכן לגבי רב הונא שהיה תלמיד של רב (ב"י חו"מ סי' לה אות ח). 555. שנחלק על חזקיה רבו לאחר מותו (עיין ב"י אבה"ע סי' קלו). 556. כ"מ (איסור מ"א ה"י). 557. דרבו הוא (ר"ף חולין פ"ז). 558. כ"מ (ברכות פ"ו ה"ג). 559. שם. 560. דבתרא הוא (יד מלאכי כלל קס"ט). 561. דבתרא הוא (תוספות בכורות מה:). 562. דבתרא הוא (ריטב"א ע"ז נו:).

שם. 503. שער ה. 504. וכן כתב הרשב"ם (ב"ב קלג:). 505. דבתרא הוא (תוספות יומא לו:). 506. הרב המגיד (מלוה ולוה פכ"ג ה"ד). 507. הרב המגיד (שבת פ"ד הכ"ב). 508. כסף משנה (נדרים פ"ו ה"טז). 509. (שם ורא"ש ברכות סי' י). 510. שאביי בתרא ממנו (מים חיים לפרי חדש סי' כז). 511. שרב הונא כתלמיד לגבי רב אסי (תוספות ברכות לד.), ועיין רא"ש ברכות פ"ה סי' כ. 512. דרבו היה (יד מלאכי כלל ר"ה). 513. לפי שנראה שהיה גדול משמואל (רא"ש קידושין פ"ד סי' כד). 514. דבתרא הוא. 515. מלחמות (ב"ק רפ"ט). 516. תוספות (שבת ט:). 517. שרב אשי היה גדול ממנו בחכמה ומנין (תוספות ב"מ מח:). 518. כ"ל (עיין תוספות ב"מ טז). 519. מבוא לתלמוד. 520. דהיה בתרא לרבינא. 521. ליקוטי פיר"ח לכתובות. 522. ר"ף (ב"ק רפ"ט). 523. רב עמרם גאון. 524. שתלמידו היו (רא"ש ע"ז פ"ב סי' לד). 525. כ"ל (שו"ת הגאונים). 526. שרב של רב חסדא היה (ר"ף ר"ה ורא"ש שבועות מז:). 527. לפי שהיה גדול ממנו בחכמה ומנין (ר"ח בתוספות עירובין טז). 528. לפי שרבי חייה היה רבו של רב, ורב היה גדול משמואל (כללי הגמרא ל"ר קארו ש"ה). 529. דרבו דרבו היה (כ"מ בכורים פ"ו ה"ד). 530. רשב"א (ברכות מא:). 531. יד מלאכי כלל תר"ג. 532. דרבו של רב המנונא היה (קידושין כט:). 533. דבתרא הוא (יד מלאכי כלל קס"ז). 534. דגדול ממנו היה (רא"ש ב"ק פ"ה סי' ה). 535. מבוא לתלמוד ל"רש הנגיד. 536. דהיה גדול מרב חסדא (כ"מ שחיטה פ"ג ה"ה). 537. כ"מ (נדרים פ"ד ה"י). 538. דבתרא הוא (הג"מ שבת פ"ד ה"ו). 539. תוספות (עירובין סב:). 540. תוספות (ע"ז נו:).

כללי הרמב"ם

- 1) כתב הרא"ש⁶⁵⁰: המורה הוראות מתוך דברי הרמב"ם ואינו בקי מהיכן הוציא דבריו, טועה להתיר את האסור ולאסור את המותר, והוא סבור שהבין את דבריו ואינו כן, שאם אינו בקי בגמרא אין מבין דבר לאשורו ולאמיתו, ויכשל בדיון ובהוראה.
- 2) מטרת הרמב"ם בחיבורו משנה תורה⁶⁵¹ להשמיענו את עיקר הדין⁶⁵², ולכן ברוב ההלכות לא הביא טעם ומקור לדבריו⁶⁵³.
- 3) בכמה מקומות רמז הרמב"ם בחיבורו 'משנה תורה' לדרשה שבגמרא, אך לא הביאה כלשונה בחז"ל⁶⁵⁴.
- 4) אין דרכו של הרמב"ם בחיבורו 'משנה תורה' לכתוב מעצמו דבר הלכה⁶⁵⁵ ואפילו דרשה⁶⁵⁶ אלא אם כן כתבה בלשון שניכר שמדעתו אמרה, כגון 'יראה'⁶⁵⁷, 'הרי'⁶⁵⁸.
- 5) הלכות רבות פסק הרמב"ם ממדרשי הלכה, חלקם לא נגלו לכל נושאי כליו⁶⁵⁹, כגון מכילתא דרשב"י (שמות), ספרי זוטא (במדבר) ומדרש הגדול⁶⁶⁰. ומהם לא נגלו עד היום⁶⁶¹.
- 6) הרמב"ם מביא את הדרשה המכוננת אליבא דהלכתא שבגמרא⁶⁶², ובכמה מקומות מביא מחז"ל⁶⁶³ דרשה היותר פשוטה⁶⁶⁴ אע"ג דלא אתיא כמאן דאמר הדורש כן אליבא דגמרא⁶⁶⁵.
- 7) מצינו שהביא הרמב"ם דרשות שהם אסמכתא בעלמא⁶⁶⁶, ודרשות שנדחו בגמרא⁶⁶⁷.
- 8) כשיש סתירה בין מה שכתב בפירוש המשניות למשנה תורה, סומכים על מה שכתב במשנה תורה⁶⁶⁸.
- 9) מצינו כמה דרשות שהרמב"ם כתב ב'משנה תורה' שהם 'מפי השמועה' או 'מפי הקבלה'⁶⁶⁹, ואילו בפהמ"ש: 'בא בקבלה'⁶⁷⁰.

יודע אם אפשר לסמוך עליו [על המדרש תנאים]. ועיין 'תורה אחת' שמות כא, כ בהערה. 661. עיין 'תורה אחת' ויקרא יח, יח בהערה. 662. כ"מ (תפילין פ"ד ה"י), והרב המגיד (שבת פ"ב ה"ג ושביעית עשור פ"א ה"ו), והג"מ (יו"ט פ"ד ה"א וחמץ ומצה פ"ב ה"א). אך עיין 'תורה אחת' שמות לד, כה ובהערה (שם). 663. לח"מ (מלכים פ"א ה"ב וחגיגה פ"ב ה"א). 664. כתב הכ"מ (פסח"מ פ"ב ה"ב): 'דרך רבינו לסמוך הדבר לפסוק שנראה לו שהוא פשוט ללמוד ממנו הדין יותר מהפסוק שמביא ממנו הגמרא', ודרך הגמרא לעשות כן בכמה מקומות' (עיין תוספות עירובין טו; ד"ה ב'כתיבה', ושבת קלב. ד"ה 'ההיא' וב'תורה אחת' ויקרא ד, כה בהערה, שמקורו של רבינו באותה הלכה ממדרש תנאים, ולא מדידיה. ואפשר דאילו מרן היה רואה את מקור דברי הרמב"ם ממדרש תנאים לא היה כותב מה שכתב. וזה סתירה למה שכתב מרן בעצמו (סנהדרין פ"ג ה"ג): 'רואה אני דבריו [של מהר"י קולון] טובים ונכוחים אילו היה דרכו של רבינו לדרוש הפסוקים מדעתו ולהניח הדרשה המפורשת בגמרא. ומכיון שאין דרכו כן, נ"ל שבשום דוכתא דריש לה מ"לא תקיף לו מצבה". ע"כ. 665. לח"מ (שביתת עשור פ"ד ה"ו). 666. עיין 'תורה אחת' שמות כג, יד ובהערה שם, ושם ויקרא ג, ב ובהערה שם. 667. אישות פ"ג ה"א, נערה בתולה פ"ג ה"ב ובכ"מ שם, שבעות פ"א ה"ג (ועיין תמורה ה"ג). כלי המקדש פ"ט ה"ט, מעה"ק פ"ה ה"ג ובכ"מ שם, ת"מ פ"ג ה"ח ובלח"מ שם, שגוגות פ"ב ה"א, מלכים פ"ט ה"ה ובכ"מ שם. 668. שפירוש המשנה כתב בצעירותו, ולא דקדק במשנה טובא (ר"י קורקוס תרומות פ"א ה"א). ועיין מש"כ רבינו בפהמ"ש סוף עוקצין. 669. בפהמ"ש סוטה פ"ג מ"ו - 'בא בקבלה'. ובהל' גניבה פ"ג ה"יב - 'מפי הקבלה'. 670. א) מעה"ק פ"ה ה"ז - פהמ"ש פסחים פ"ה מ"ו. ב) קרבן פסח פ"ז ה"ח - פהמ"ש פסחים פ"ט מ"ד. ג) שביתת עשור פ"א ה"ה - פהמ"ש יומא פ"ח מ"א. ד) שופר פ"ג ה"א - פהמ"ש ר"ה פ"ד מ"ט. ה) חגיגה פ"א ה"ז - פהמ"ש חגיגה פ"א מ"ו. ו) תרומות פ"ו ה"ט -

650. בשו"ת כלל לא ס"י ט'. 651. משא"כ בפהמ"ש הביא יותר טעמי הלכות. וגם בפהמ"ש לא היתה כוונתו לבאר משפטי המדות ודרכיהם, ומה שהזכיר אינו אלא דרך אגב (פהמ"ש ערלה פ"א מ"ב). וכמש"כ בפהמ"ש (סוטה פ"ה מ"א): ראיות כל אחד מהם (של התנאים) מקומם מתאים במשאל ומתן שבתלמוד יותר מאשר כאן, כדי שלא נאריך בדברים ותתמעט התועלת. ע"כ. ובפהמ"ש מנחות פ"ה מ"ה ופ"ה מ"ה ביאור האסמכתות והרמזים יותר מתאים בפירושים מאשר כאן (פירושו למשנה). ע"כ. ומכל מקום הרבה ממה שסתם רבינו במשנה תורה מתבאר ומתיישב ממה שהרחיב בפירושו למשנה וספר המצוות. 652. לח"מ (מע"ק פ"ה ה"ז). ושם פ"ח ה"ב, שו"ת נודע ביהודה (מהדורא נתייבא אבה"ע סי' עז). 653. כדרך התנא רבי מאיר שכתב במשנה לרוב הלכות ללא מקורות. ועיין בתשובות הרמב"ם לפסאי, סי' קמ. 654. לח"מ (שביתת עשור פ"ג ה"ד; חמץ ומצה פ"א ה"א ואבל פ"ד ה"ב). ועיין בדבריו בהל' מלווה ולווה פ"ד ה"א). 655. עיין בהקדמתו למשנה תורה. ובתשובות לפסאי (סי' קמ) כתב הרמב"ם לרבי פינחס הדיין ומאלכסנדריה: 'זוה שאמרת שתמצא בחיבור [משנה תורה] דברים הסותרים מפני שיהו בלא ראייה, לא היה לך לומר כן, אלא אילו היה בחיבור דברים שהוצאתי אותן מפלפול ומדעתו וכתבתי אותם סתם ולא הבאתי עליהם ראייה, וזה לא עשיתי מעולם. ודע שכל הדברים הסתם שבו תלמוד ערוך הוא בבבלי או בירושלמי או מספרא וספרי או משנה ערוכה ותוספתא, על אלו סמכתי ומהן חברתי'. ע"כ. 656. כ"מ (סנהדרין פ"ג ה"ח), וט"ז (או"ח סי' קכח). 657. כמו שכתב להדיא בהל' עבדים פ"ג ה"ג (עיין 'תורה אחת' שמות כא, ה). 658. מלכים פ"ה ה"ז, ת"מ פ"ז ה"א ובלח"מ שם. 659. לח"מ (חגיגה פ"ב ה"א), וכ"מ (סנהדרין פ"ג ה"ח). 660. ולענין מדרש תנאים, נראה שהעתיק בכמה מקומות מלשון הרמב"ם. וע"כ א"א לאמוד מה הביא המחבר ממדרשים עתיקים שאפשר שעליהם סמך ג"כ הרמב"ם, ומה העתיק מדברי הרמב"ם, וכתב הקריית מלך (הל' רוצח פ"ח ה"ד): איני

מגדולי פוסקים ראשונים⁶⁸⁶

הראב"ד: רבי אברהם בן דוד

ארץ: פרובנס (נולד בנרבונה, נפטר בפוסקייחה). מרבתי: רבינו אברהם ב"ר יצחק אב"ד נרבונה (מחבר ספר האשכול). מתלמידי: רבי מאיר ב"ר ברוך, הרא"ש ב"ר משולם מלוניל. חיבוריו: השגות לפסקי הרמב"ם במשנה תורה, בעלי הנפש, שער הקדושה, איסור והיתר, ספר הקבלה, הערות והשגות על הרז"ה, שו"ת.

הרמב"ן - רבי משה בן נחמן

ארץ: ספרד, ועלה משם לארץ ישראל. מרבתי: רבי יהודה ב"ר יקר. מתלמידי: הרשב"א, הרא"ה. חיבוריו: פירושים לתנ"ך ולתלמוד בבלי, השגות לספר המצוות, מלחמת ה', ספר הזכות, אגרת הקודש, שו"ת.

הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת

ארץ: ספרד (ברצלונה). מרבתי: רבינו יונה, הרמב"ן. מתלמידי: הריטב"א, רבי אברהם בן אסמעל. חיבוריו: חידושים לש"ס, תורת הבית הארוך והקצר, שו"ת.

הריטב"א - רבי יום טוב בן אברהם

ארץ: ספרד. מרבתי: הרא"ה, הרשב"א. מתלמידי: המהר"ם. חיבוריו: חידושים לש"ס [שיטה מקובצת על ברכות], ספר הזיכרון, שו"ת.

הר"ן - רבי ניסים בן ראובן גירונדי

ארץ: ספרד (ברצלונה). מתלמידי: הריב"ש, הרשב"ץ. חיבוריו: פירוש לרי"ף ולכמה מסכתות. י"ב דרשות, שו"ת.

הרב המגיד - רבי וידל די טולשא

ארץ: ספרד. חיבוריו: המגיד משנה על הרמב"ם.

רבינו יונה - רבי יונה ב"ר אברהם החסיד

ארץ: ספרד (גירונה וברצלונה). מרבתי: הרמב"ן, רבינו שמואל מאיורא, מהר"ם, רבינו שלמה מן ההר⁶⁸⁷, רבי שלמה ב"ר אברהם ממונטפסליר ורבינו שמואל בן שניאור. מתלמידי: הרשב"א, הרא"ה, המאירי. חיבוריו: דרשות ופירושים על התנ"ך ומסכת אבות, שערי תשובה, ספר היראה, עליות דרבינו יונה, ספר עבודה.

רבי מאיר ב"ר יקותיאל הכהן

מרבתי: המהר"ם מרוטבורג. חיבוריו: הגהות מימוניות על משנה תורה הרמב"ם.

הרז"ה - רבי זרחיה הלוי

ארץ: ספרד (גירונה), פרובנס. מרבתי: רבי משה ב"ר יוסף, ר"א ב"ר יצחק אב"ד נרבונה. מתלמידי: רבי אשר מלוניל. חיבוריו: המאור, השגות על הרי"ף, ספר פיוטים.

רבינו ירוחם

ארץ: פרובנס. מרבתי: רבינו אברהם בן אסמעל, הרא"ש. חיבוריו: ספר מישרים, תולדות אדם וחווה.

686. המובאים תדיר בבי"י. 687. בצרפתית נקראת העיר 'מונטפלייר'.

כללי מרן רבי יוסף קארו

- (א) אין להורות מהשו"ע לפני עיון היטב בחיבורו 'בית יוסף'⁷²³.
- (ב) חיבור השו"ע מיוסד ברובו עפ"י סברת הרמב"ם⁷²⁴.
- (ג) דרכו של מרן בשו"ע להשמיט כמה דינים שהביאם בב"י⁷²⁵.
- (ד) כתב מרן בשו"ע כמה דינים שלא נמצא להם זכר ורמז בב"י, לפי שאחר שחיבר ספר 'בית יוסף' ראה סברא אחרת בספרים⁷²⁶ וכתבה בשו"ע⁷²⁷.
- (ה) בכמה מקומות מצינו שמרן בבית יוסף תמה על סברת הרמב"ם או הטור, ואע"פ כן בשו"ע פסק להלכה כדבריהם⁷²⁸.
- (ו) כשכותב מרן הלכה בסתם, ואחריו מביא דעה ב"ש אומרים', הלכה כסתם⁷²⁹, אפילו אם בבית יוסף הלך כדבריהם⁷³⁰, ואפילו בשני מקומות⁷³¹, אך אם סברת הי"א רבים הם, אזלינן כ"י⁷³².
- (ז) כשכותב מרן 'יש אומרים', ואחריו 'ויש אומרים', הלכה כיש אומרים אחרון⁷³³. והוא הדין כשכותב 'יש פוטרים' ו'יש מחייבים', או 'יש אוסרים' ו'יש מתירים'⁷³⁴.
- (ח) כשכותב מרן בשו"ע סברא ראשונה בלשון 'יש אומרים', והשניה בלשון 'יש מי שאומר', משמע שדעתו לפסוק כיש אומרים הראשון, ולא כיש מי שאומר שהיא יחיד⁷³⁵.
- (ט) כשמרן פוסק דין בשו"ע בלשון 'יש מי שאומר', נראה שאותו דין אינו נזכר בשאר פוסקים, ואין שום חולק בו⁷³⁶.
- (י) כשכותב מרן 'יש אומרים' ו'יש חולקים', אזלינן כיש חולקים⁷³⁷.
- (יא) במקום שמרן פוסק כסברת המחמירים ולא הביא סברת המקילים אפילו בלשון 'יש אומרים', או 'יש מי שאומר', אין אנחנו יכולים לזוז מדבריו, אפילו במקום הפסד מרובה⁷³⁸.
- (יב) יש חילוק בין שכותב מרן בשו"ע 'ודברי סברא פלונית נראים' לשכותב 'ויש לאסור כסברא פלונית', שכשכותב 'נראים' רצונו לומר נראים דבריהם לאסור מטעם אחר, וכשכותב 'ויש לאסור כסברא פלונית' משמע שאסר מטעמיהם⁷³⁹.
- (יג) כשכותב מרן בשו"ע דעת איזה פוסק ואחר כך כותב 'וחלקו עליו', נראה שכוונתו לומר שמאחר וחלקו עליו אין הלכה כמותו, דאל"כ היה לו לומר 'ויש מי שאומר' כדרכו בכל המקומות שמביא ב' הסברות⁷⁴⁰.
- (יד) כשכותב מרן בשו"ע הלכה פלונית, ואח"כ 'ויש חולקים', מיעוט הם, ואינו סובר כמותם⁷⁴¹.
- (טו) בין שפוסק מרן בלשון סתם ו"א ובין כשפוסק בלשון י"א ו"א, לעולם יכול המוחזק לטעון קים לי כאחת הסברות הפותרת⁷⁴².
- (טז) בדבר שיש בו מנהג ברור ומוסמך מגדולי הדור שנהגנו בו היפך מפסק מרן, גדול כח המנהג המוסמך על סברת הפוסקים⁷⁴³.

(ט), ובכללי הפוסקים (כלל סב). 734. תעלומות לב (ח"ג דף קיג ע"א אות י). כנה"ג (סי' שיח, ט). 735. שו"ת גינת ורדים (שם). 736. סמ"ע (סי' טז ס"ק ח). 737. ברכי יוסף (סי' נח אות ו, ועי"ש סי' תרפז אות א). 738. כ"כ החיד"א במחזיק ברכה (יו"ד סי' ט אות ב). ועיין רב פעלים ח"ב יו"ד סי' ז. 739. שו"ת דרכי נועם (חלק אבה"ע סו"ס ד). 740. יד מלאכי (שם). 741. חוות יאיר (סו"ס קיט) בשם הרמ"ע. 742. שו"ת יביע אומר (ח"ו ח"מ סי' ב). 743. שו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' ז). ומרן כתב בהקדמתו לבית יוסף: 'אם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים אף על פי שאנו נכריע בהפך יחזיקו במנהגם, כי כבר קיבלו עליהם דברי החכם האוסר' ואסור להם לנהוג היתר, כדאיא בפרק מקום שנהגו פסחים' (נא). ועיין

723. שדי חמד אות ב. ומבואר בתשובת מרן לאבה"ע, דכל דיין שפוסק ואין ספרו בית יוסף לפניו, בוודאי ישגה בהוראה. ועיין פתחי תשובה יו"ד סי' רמב ס"ק מ, ושו"ת יחווה דעת ח"ה בהקדמה. 724. דברי חמודות (פ"ח דחולין אות קפה). 725. יד מלאכי (כללי השו"ע והרמ"א). 726. עיין ארץ חיים כלל יח. 727. שו"ת גינת ורדים (חלק אבה"ע כלל ד סי' ל). 728. סמ"ע (סי' קכא ס"ק כז). והכנה"ג (חוי"מ סי' קעה) תמה על מרן בזה. ועיין בספר הלכה למשה ח"ב דף קלג סע"א. 729. כ"כ הכנסת הגדולה (או"ח סי' שיח, ט). והח"מ (אבה"ע סי' א ס"ק יא). ועיין יד מלאכי, כללי השו"ע והרמ"א אות יז). 730. ברכי יוסף (סי' שג). 731. שולחן גבוה (כלל יט). 732. שדי חמד (כללי הפוסקים סי' יג אות י). 733. כנה"ג (או"ח סי' שיח,

כללי הרמ"א

א) כשכותב הרמ"א בהגה 'ויש מחמירים', משמע שדעתו נוטה לדעת המתירים, ממה שלא כתב 'ויש אוסרים'⁷⁴⁸. וכשכותב 'ויש אומרים' דעתו לומר שחושש לסברת היש אומרים. אך כשכותב בסתם להלכה פסוקה סובר כן⁷⁴⁹.

ב) דרכו של הרמ"א כשרואה שמרן לא חש לאיזו סברא הוא מביאה בלשון 'ויש אומרים', אף דלא קאי אדברי מרן, שהרי לא נזכר בדבריו⁷⁵⁰.

ג) בכמה מקומות יש שכותב הרמ"א בהגה איזה דין או איזה פרט על דברי השו"ע בסתם ונראה כאילו מרן מודה לדבריו ואינו כן, ומה שלא אמר ויש אומרים, משום שבדברי השו"ע אין הכרע כל כך⁷⁵¹.

748. שו"ת חוות יאיר (סי' קפה). ועיין שו"ך יו"ד סי' לט ס"ק ח. כנסת הגדולה (חו"מ סימן קפד), הגהות הטור (אות

ג). ראשון לציון (דף קז, ג). 751. פרי חדש (סי' עב ס"ק ו) ושו"ך (יו"ד סי' ע' ס"ק יד). ועיין מג"א סי' תקמ"ה ס"ק ט.